

Raamat rahvakirjaniku elust

Sirly Hiimäe. Raimond Kaugver. Rahvakirjaniku lugu. [Tallinn:] Paradiis, 2024. 240 lk.

1977. aastal sai mitmel alal aktiivne kirjanik Heino Kiik hakkama veidra ettevõtmisega. Ta mõtles välja meetodi ja kutsus kokku 40 eksperdiks arvatud kirjanikku-kriitikut nõukogude nomenklatuurist algajateni ehk Max Laossonist Ene Mihkelsonini ning koostas nende antud punktide alusel eesti kirjanike edetabeli.¹ Nimekirjas on 101 nime, Raimond Kaugver (1926–1992) nende hulgas 50. kohal ehk tubli keskmine, ekspertidelt madalaim talle antud koht on 76., kõrgeim kahekümnnes.

Kaugveri kohta kirjandusloos ja tema loomingu mainet silmas pidades võiks see olla õiglane hinnang. Kriitika teda ei helitanud, 1970. aastate lõpupoole kõneldi tema teostest üleolevalt olmekirjanduse kontekstis, aga nõukogude olmet tundis ta suurepäraselt ja realistina kujutada ju oskas. Lugejate massid just seda hindasidki ning Kaugveri teosed ilmusid suurtes tiraažides ja kadusid lehtidelt kiiresti. Kui muidugi ilmusid. Sel ajal, kui veidi nooremad kirjanikud kirjandust uuendasid, Kaugver muudkui kirjutas. Uudsena võib hinnata küll loomulikult viisil tulnud tabuteemade näppimist ja sõltumatust, kuid see tähendas tihti takerdumist avaldami-

sel. Kaugverit tõlgiti, tema kuuldemänge ja näidendeid etendati, ja mitte ainult Eestis. Lisaks kuulub Kaugver nende üksikute kodueesti kirjanike hulka, kelle raamatu rajatagune kordustrükk ilmus pagulaste riigis: 1976. aastal andis Vello Salo Roomas Maarjamaa kirjastuse „Taskuraamatu” sarjas uuesti välja tema romaani „Nelikümmend küünalt” (1966). Ametlikke tunnustusi jagus Kaugverile ometi vähe: osalemised ja auhinnad Loomingu novellivõistlustel 1950. aastate lõpul olid hea stardipakk, 1984. aastal sai ta Tammisaare-nimelise kirjanduspreemia ja juba eluõhtul 1989 Tuglase novelliauhinna – need jäid vist ainsaiks, kuigi ta saatis oma töid vähemalt kahel korral ka romaani-võistlustele. Aga just need käsikirjad jäid toona raamatuks saamata.

Oma kogemusest tean öelda, et vähemalt 1980. aastate algul polnud kõrgete vaimsete väärtuste poole õhkajatel heaks tooniks Kaugverit lugeda. Tarkus tuli aegamööda ja tagantjärele – siis, kui vaieldamatu vaimne mentor Ain Kaalep poetas Kaugveri kohta mõne hea sõna ning kui avalikult kohtusid siin- ja sealpool piiri elanud soomepoolsid Raimond Kolk, Kaalep ja Kaugver ning ilmuda said omal ajal tsensuuri tõttu takerdunud teosed. Kultuurilises plaanis n-ö rehabiliteeris Kaugveri lõplikult 2020. aastal Eneken Laanese hoolel ilmunud tellis „Kirjad Sigridile. Sõjatangrilt ja vangilaagrist 1944–1949”. Need vangistuses ja Vorkuta polaaröös paberile jõudnud head sõnaseadmist ilmutavad nooruslikud ja romantilised sõnumikud kätkevad säärast tungi armastuse, soojuse ja vaimuvalguse poole, et on võrreldavad

¹ Vt **H. Kiik**, Kirjanike elamu (aasta 1977). Tallinn: Öllu, 1993, lk 22–27.

Rein Sepa ja Artur Alliksaare laagri-kirjadega. Neis Kaugveri kirjades õhatakse vaimsete väärtuste poole rohkem, kui hiljem tema loomingust välja paistab.

Iseenesest on hea tõdeda, et keegi võtab veel kirjutada vanas vaimus kirjaniku biograafia ja leiab selleks ainet just Raimond Kaugveri värvikast elust. Biograafi jaoks on see ahvatlev materjal! Lilli Prometi ja Aimée Beekmani kui rohkem või vähem nomenklatuursete nõukogude naiskirjanike järel ongi Sirly Hiiemäe võtnud ette elumehe Raimond Kaugveri, kes oma soomepoisi ja viieaastase Vorkuta töölaagri staaži tõttu võinuks eluaegseks dissidentiks jääda. Raamatu alapealkiri „Rahvakirjaniku lugu” kehtib küll lugejamenu tähenduses, kuid ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi väljaantud rahvakirjaniku ja isegi teenelise kirjaniku ametlik tiitel jäi Kaugveril saamata. Ent raamatus on lugsid rohkemgi: peaaegu iga Kaugveri ellu puutunud naise elulugu on välja uuritud ja läbi kirjutatud. Kaasaegsete mäletamiste järgi jagunud „tõmmusid daame” Kaugveri igasse kümnendisse (lk 135). Vahest on mõnele põgusale koolipõlvekiindumusele, nagu Tuty, Evi ja Juta, pööratud rohkem tähelepanu, kui need vääriks, kuid Vainupea Tagatipu Suvitajate Seltsil, mille keskmesse juba siis tõusis tulevane abi-kaasa Sigrid Kurvis, on jumet. Tundlikus eas olulisemad vaimsed mõjutajad on aga liiga kõrvaliseks jäänud. Kui keegi nimetu ajalooõpetaja on Raimondi sõnul „loll mis loll” (lk 35), siis keskkooliaegset filosoofiaõpetajat Jaan Meeritsat, kellest 1940. aastal sai direktori kohusetäitja, on Kaugver teisel meenutanud erilise tunnustusega.² Raamatus teda mainitud ei ole. Aga need on piasjad, nagu ka soomepoisse Eestisse toonud Saksa transpordilaeva Wartheland valesti kirjutatud nimi („Watherland”, lk 57)

ja Vorkutas kohatud rahvas „karabiinlased” (lk 76), kes Kaugveri kirjakoites³ vähemalt toimetatud kujul on muidugi kabardiinid.

Rohkem tähelepanu tõmbab ja küsima ajendab episood Helmut Tarandiga (1911–1987) Vorkutas. Tarandit kui vanemat saatusekaaslast nürinemise vastu sõdimises mainib Kaugver oma kirjades tunnustavalt ja talle on pühendatud 1989. aastal ilmunud „Kirjad laagrist” avalugu „Reekviem”. Kuid millele tugineb Hiiemäe kindlal toonil esitatud väide: „Üheskoos annavad nad kunagi hiljem välja ka Annus Rävälä varjunime all luulekogu „Vorkuta värss”, mis ilmub Lundis 1981” (lk 81)? Hiljem mainitakse veel Tarandiga kahasse kirjutatud värss (lk 217), mis kõlab tõepärasemalt. Kes oli õieti autor, sellest on delikaatselt vaikinud Tarandite kirjakogu „Cassiopeia. Kirju kolmnurgast Vorkuta–Eesti–Krasnojarski krai” (1992) koostaja Andres Tarand, ehkki selleski leidub noore, otse koolipingist sõtta kistud ja pärast Vorkutasse saadetud Kaugveri kohta mitu tunnustavat märkust. Helmut Tarandi mahuka luulepärandi koostaja Mart Kuldkepp nii delikaatne ei ole, vaid toob joonealuse kommentaarina luuletuse „Kurja lill” juures ära katkendi Helmuti kirjast Tiitsikule ehk Helmuti abikaasale Leidale 26.–27. septembril 1948: „Muide, mainitud noormees [ääremärkuse järgi „sm Kaugver”, M. K.] pole mulle juba nädalapäevad ette lugenud oma kallima kirju; selle uue stiili käitumises põhjustas üks kena asjaolu. Tema andekuse üks tugevaim külg väljendub võimes kergesti omandada; vahest on raske vahet teha, kas ta kuigi tugevat erinevust märkab omandamise ja omastamise vahel. Ühe kirja lugemisel selgus ootamatult – parandada oli juba liiga hilja – et ta minu „Kurja lille”

² „Keele ja Kirjanduse” ringküsitlus kirjanikele. – Keel ja Kirjandus 1974, nr 5, lk 298.

³ R. Kaugver, Kirjad Sigridile. Sõjatandrilt ja vangilaagrist 1944–1949. Koost E. Laanes. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2020, lk 78.

oli enda kallimale läkitanud, muidu väga täpselt minu redaktsioonis, kuid väikese eksituse või vahega autorinimes.⁴ Seda kirja „Cassiopeias” avaldatud ei ole. Kõnealuse luuletuse on Kaugver saatnud Sigridile 24. juuli 1948 kirjas.⁵ Raamatusse jõudnud trükiversioonis autorit nimetatud ei ole ja vahest pole siis „omastamine” olnud tahtlik, vaid autor on maha vaikitud konspiratsiooni huvides. Tarandi vähemalt ühe „ümberluulendamise” näite võib veel leida Kaugveri 21. septembril 1948 Sigridile saadetud kirjast.⁶

Huvitavaimad osad raamatus ongi lood Kaugveri naistest ja seltskondlikust elust, millest pakkus uudisväärtust ühendus Kera, kuhu kuulusid Eno Raud, Kulno Süvalep ja ajuti Helvi Jürisson ning millega Kaugver liitus. Elumahlad voolasid sealgi, ent muidugi palju hoogsamalt tulvavad need seltsis Kaugveri esimese abielu kirstu-naelaks (lk 134) nimetatud Ardi Liivesega, kellega koos püstitati 49 päeva väldanud kestvaajoomise rekord. Pummelunge tasakaalustab Paldiski maantee nn Seewaldis läbitehtud viinaravi ehk sundvõõrituse nii üksikasjalik kirjeldus, millist pole varem sattunud lugema (lk 186–187).

Mõne märkuse Kaugveri tunnustamise või õigemini tunnustamata jätmise kohta teeksin veel. Kui 1959. aasta romaanivõistlusel märgiti ära Kaugveri „Võõra mõõga teenistuses”, aga see ometi ei ilmunud, jääb Hiimäe käsitlusest mulje, et keelamise taga oli kirjanike liit. ENSV Kirjanike Liit ei otsustanud väljaandmist, seda tegi ikka kirjastus või selle nõukogu EKP Keskkomitee büroo surve. Kaugver on sellest ja teistestki loominguga avaldamise tõkkeist kirjutanud, tunnistades, et romaani pääst-

miseks jäi väheks isegi selle n-ö ideoloogiliseks toimetajaks määratud liidu sekretäri Paul Kuusbergi autoriteedist.⁷ Teadaolevalt esitas Kaugver ka 1968. aasta romaani-võistlusele käsikirja pealkirjaga „Võõras nimi”, mis aga vaikiti maha. Ilmselt oli see 1990. aastal ilmunud teos „Postuumselt rehabiliteeritud”, mida Hiimäe nimetab 1980. aastal esmaettekantud kuuldemängu „Võõra nime hind” laiendiks (lk 224).

Hiimäe teoses domineerib värvikal kujul Kaugveri elu, olevikuvormi kasutades toimub kõik justkui siin ja praegu, ent kohati tekitab see stilistilise probleemi. Näiteks kui ühes lõigus räägitakse 1958. aastast, seejärel põigatakse aasta varasemasse ja siis veel kaugemasse aega (lk 142). Ebakõla võinuks toimetamise käigus vältida. Tervikut see muidugi paremaks ei tee, eriti kui võtta kõrvale Vaapo Vaheri esseistlik monograafia Kaugveriga sama masti mehest ja tema semust Ardi Liivesest „Imelaps, kellest ei saanud geeniust” (2007). Sellest võrdlusmomendist paraku mööda ei saa: Vaheri raamatus on tasakaalus elu ja looming, süvenetud on nii teostesse kui ka nende retseptiooni, usaldusväarsust kinnitavad korralik viite-aparatuur ja nimeloend. Võib ka ilma viimasteta ja siis oleks tulemus belletriseeritud elulugu näiteks dokumentaalse romaani vormis. Sõandan arvata, et see on kirjandusloolise monograafiast isegi pretensioonikam žanr. Ent vahest see ongi olnud Hiimäe eesmärk? Saadus on paraku hõlplektüür, mis on loetav keskpärase elulooromaani konspektina.

Kui Raimond Kaugver kirjanikuna oli tubli keskmine, siis Sirly Hiimäe raamat jääb kõvasti alla. Sellest on kahju. Ja tarkus ei tule siin ka tagantjärele mitte.

JANIKA KRONBERG

⁴ H. Tarand, Ürglohotus. Koost M. Kuldkepp. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2011, lk 33.

⁵ R. Kaugver, Kirjad Sigridile. Sõjatandrilt ja vangilaagrist 1944–1949, lk 374–376.

⁶ Samas, lk 459.

⁷ R. Kaugver, Meenutusi kirjanduslikest takistusjooksudest. – Keel ja Kirjandus 1988, nr 7, lk 433–436.